

ISSN: 2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

ВЕСТНИК ЮРИСТА * LAWYER HERALD

ҲУҚУҚИЙ, ИЖТИМОИЙ, ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЖУРНАЛ

CYBERLENINKA

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

ISSN 2181-9416
Doi Journal 10.26739/2181-9416

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ

5 СОН, 1 ЖИЛД

ВЕСТНИК ЮРИСТА

НОМЕР 5, ВЫПУСК 1

LAWYER HERALD

VOLUME 5, ISSUE 1

TOSHKENT-2021

МУНДАРИЖА

КОНСТИТУЦИЯВИЙ ҲУҚУҚ. МАЪМУРИЙ ҲУҚУҚ.
МОЛИЯ ВА БОЖХОНА ҲУҚУҚИ

1. РАХМАНОВ Абдумухтор Режжаббаевич

МАРКАЗИЙ ОСИЁДА ИСЛОМ МОЛИЯ ҲУҚУҚИ: ТАРИХИ ВА БУГУНГИ КУН

ФУҚАРОЛИК ҲУҚУҚИ. ТАДБИРКОРЛИК ҲУҚУҚИ.
ОИЛА ҲУҚУҚИ. ХАЛҚАРО ХУСУСИЙ ҲУҚУҚ

2. ЭРКАБАЕВА Шахноза Икромжоновна

РАЗНООБРАЗИЕ ОРГАНИЗАЦИОННЫХ И ПРАВОВЫХ ФОРМ - АНАЛОГИ
ОГРАНИЧЕННОГО ПАРТНЕРСТВА (LIMITED PARTNERSHIP) 15

МЕҲНАТ ҲУҚУҚИ. ИЖТИМОИЙ ТАЪМИНОТ ҲУҚУҚИ

3. ТОШОВ Муҳаммад Ражабович

КОРХОНА ТУГАТИЛГАНЛИГИ АСОСИГА КЎРА МЕҲНАТ ШАРТНОМАСИНИ БЕКОР
ҚИЛИШНИНГ АЙРИМ МАСАЛАЛАРИ 24

ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ

4. ТУРГУНБОЕВ Элбекжон Одилжонович

ЖАЗОДАН ОЗОД ҚИЛИШНИ БЕЛГИЛОВЧИ ЖИНОЯТ ҚОНУНИ
НОРМАЛАРИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ 32

5. ХАЙДАРОВ Мирислом Мирджаббарович

ЖИНОЯТ ҚОНУНЧИЛИГИДА ОЗОДЛИКНИ ЧЕКЛАШ ЖАЗОСИ
ВУЖУДГА КЕЛИШИНИНГ РЕТРОСПЕКТИВ ТАҲЛИЛИ 39

6. АБДУҚОДИРОВ Фарходжон Фахритдин ўғли

ЖИНОЯТ МОТИВИ ВА МАҚСАДИНИНГ ТАЛОНЧИЛИКНИ КВАЛИФИКАЦИЯ
ҚИЛИШДАГИ АҲАМИЯТИ 47

7. ДЖУРАЕВА Анора Заппаровна

СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ 54

ЖИНОЯТ ПРОЦЕССИ. КРИМИНАЛИСТИКА, ТЕЗКОР-ҚИДИРУВ ҲУҚУҚ
ВА СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ

8. НОРОВА Насиба Аазаматовна

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ СТАТУС ПЕДАГОГА И ПСИХОЛОГА КАК
УЧАСТНИКОВ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИХ ИНТЕРЕСЫ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ
В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ 61

9. САМАТОВ Тўлқин Азизович

НОДАВЛАТ СУД ЭКСПЕРТИЗАСИ ҚОНУН ҲИМОЯСИДА ОЛДИНГИ САФДА 69

10. ХАСАНОВ Шавкатбек Хайбатуллаевич	75
ЭКСПЕРТИЗА ЙЎЛИ БИЛАН ОЛИНГАН ДАЛИЛЛАРНИНГ ИШОНЧЛИЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШ.....	75

ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВА ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИ

11. ЮНУСОВ Ҳайдарали САРАХСИЙНИНГ ХАЛҚАРО-ҲУҚУҚИЙ ҚАРАШЛАРИ ЁХУД ЎЗБЕКИСТОН – ХАЛҚАРО ҲУҚУҚ ВАТАНИ	83
12. ҒАФУРОВ Асқар Бойисович ИНСОН ҲУҚУҚ ВА ЭРКИНЛИКЛАРИНИ ТАЪМИНЛАШНИНГ КОНСТИТУЦИЯВИЙ-ҲУҚУҚУҚИЙ КАФОЛАТЛАРИ	95
13. АЗХОДЖАЕВА Роза Алтыновна СОВРЕМЕННЫЕ КОНЦЕПЦИИ ПРАВА НА ОХРАНУ ЗДОРОВЬЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ И ИХ ОБЕСПЕЧЕНИЕ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН.....	101
14. ARSLONOVA Robiya ACHIEVEMENTS AND PRIORITY AREAS OF HUMAN RIGHTS EDUCATION IN UZBEKISTAN	109
15. ПУЛАТОВА Нодирахон Собиржоновна ИНСОН ҲУҚУҚЛАРИНИ ҲИМОЯ ҚИЛИШДА ЭЛЕКТРОН ОДИЛ СУДЛОВ ВА СУД ҲУЖЖАТЛАРИ	117

ҲУҚУҚИЙ АМАЛИЁТ

16. ҲАМРОҚУЛОВ Синдор Бобомурод ўғли ЖИСМОНИЙ ВА ЮРИДИК ШАХСЛАРНИНГ МУРОЖААТЛАРИ БИЛАН ИШЛОВЧИ ХОДИМЛАР МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИНГ АҲАМИЯТИ.....	127
--	-----

ЮРИСТ АХБОРОТНОМАСИ ВЕСТНИК ЮРИСТА LAWYER HERALD

**ЖИНОЯТ ҲУҚУҚИ, ҲУҚУҚБУЗАРЛИКЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ.
КРИМИНОЛОГИЯ. ЖИНОЯТ-ИЖРОИЯ ҲУҚУҚИ**

ТУРГУНБОЕВ Элбекжон Одилжонович
юридик фанлар номзоди

**ЖАЗОДАН ОЗОД ҚИЛИШНИ БЕЛГИЛОВЧИ ЖИНОЯТ ҚОНУНИ НОРМАЛАРИНИНГ
РИВОЖЛАНИШ ТАРИХИ**

For citation (иқтибос келтириш учун, для цитирования): ТУРГУНБОЕВ Э.О.
Жазодан озод қилишни белгиловчи жиноят қонуни нормаларининг ривожланиш тарихи
// Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. № 5 (2021) Б. 32-38

 5 (2021) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9416-2021-5-4>

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада муаллиф жазодан озод қилишни белгиловчи жиноят қонуни нормаларининг ривожланиш тарихи, унга оид мулоҳазалар, мазкур институт юзасидан баҳс-мунозараларни, уни қўллаш билан боғлиқ у ёки бу муаммоларга нисбатан нуқтаи назарларни жиноят қонуни нормалари тараққий этиши билан боғлаб келтирган.

Калит сўзлар: синов муддати, меҳнат лагерлари, жазодан озод қилишнинг формал ва моддий асослари, алоҳида тоифадаги маҳкумлар, интизом батальони, намунали хулқ-атвор, меҳнатга ҳалол муносабатда бўлиш.

ТУРГУНБОЕВ Элбекжон Одилжонович
кандидат юридических наук

**ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ НОРМ УГОЛОВНОГО ПРАВА, ОПРЕДЕЛЯЮЩИХ
ОСВОБОЖДЕНИЕ ОТ НАКАЗАНИЯ**

АННОТАЦИЯ

В этой статье автор исследует историю развития уголовно-правовых норм, мнения к ней, обсуждения этого института, взгляды на эти проблемы, связанные с его применением, с учетом разработки уголовно-правовых норм, определяющих освобождение от наказания.

Ключевые слова: испытательный срок, трудовой лагерь, формальная и материальная основа для освобождения от наказания, осужденные отдельной категории, дисциплинарный батальон, примерное поведение, честное отношение к труду.

TURGUNBOEV Elbek
Candidate of Legal Sciences

THE HISTORY OF THE DEVELOPMENT OF THE NORMS OF CRIMINAL LAW THAT DETERMINE THE RELEASE FROM PUNISHMENT

ANNOTATION

In this article, the author linked the history of the development of criminal law norms, comments on it, discussions of this institution, views on it or on these problems related to its application, with the development of criminal law norms that determine exemption from punishment.

Keywords: probation, labor camp, formal and material basis for release from punishment, convicts of a separate category, disciplinary battalion, exemplary behavior, honest attitude to work.

Ҳозирги кунда мамлакатимизда қонунчилик тизимини ислоҳ қилиш борасидаги ишларга жуда катта эътибор қаратилмоқда. Мазкур ислоҳотларнинг туб негизиде инсон ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш ва халқ фаровонлигига эришиш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини рўёбга чиқариш масаласи турибди.

Суд-ҳуқуқ ислоҳотлари жараёнида жамиятни демократлаштириш ва мамлакатни модернизация қилиш бўйича олиб борилаётган ислоҳотлар кўп жиҳатдан мамлакатда мулк дахлсизлигини таъминлаш, мулкдорларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишга узвий боғлиқ.

2017 йил 7 февралда қабул қилинган Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармонида ҳам жиноят қонунчилигини такомиллаштириш белгиланган бўлиб, унда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлашнинг шаффофлиги ҳамда самарадорлигини ошириш, иқтисодиётнинг ривожланишини ҳолати, замонавий талаблардан, халқаро стандартлардан келиб чиққан ҳолда “2018-2021 йилларга мўлжалланган Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчиликни такомиллаштириш Концепция”сини ишлаб чиқиш белгиланган эди [1].

Жумладан, Ҳаракатлар стратегиясида 2017–2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши белгилаб берилган. Хусусан, иккинчи устувор йўналиш қонун устуворлигини таъминлаш ва суд-ҳуқуқ тизимини янада ислоҳ қилишга йўналтирилган. Ушбу йўналиш суд ҳокимиятининг чинакам мустақиллигини ҳамда фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш кафолатларини мустаҳкамлаш, маъмурий, жиноят, фуқаролик ва ҳўжалик қонунчилигини, жиноятчиликка қарши курашиш ва ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш тизими самарасини ошириш сифатини тубдан яхшилашга қаратилган [1].

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 майдаги ПҚ–3723-сонли “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарориде ҳам жиноий жавобгарлик ва жазо тизимини такомиллаштириш вазифаси қўйилган [2].

Ўзбекистон Республикасида жазодан озод қилиш, хусусан, жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш институтининг ривожланиш тарихини мамлакатимизда илк кодификациялашган қонунчиликнинг қабул қилиниш давридан ўрганиш мақсадга мувофиқ.

Қайд этиш керакки, жазодан озод қилиш жиноят қонунининг инсонпарварлик принципининг амалда намоён бўлишидир.

Мазкур масала юзасидан М.Рустамбаев жиноят қонуни судланган шахсни суд томонидан белгиланган жазони ўташдан тўлиқ ёки қисман озод этган ҳолда жиноий жавобгарликни амалга оширишни назарда тутди. Бундай жазодан озод қилиш худди жиноий жавобгарликдан озод қилиш каби инсонпарварлик принципининг ифодаланиши

бўлади. Жазодан озод қилиш уни ижро этишнинг мумкин бўлмаслиги (масалан, судланган шахснинг касаллиги, унинг меҳнатга лаёқатидан маҳрум бўлиши, жазони ижро этиш муддатининг ўтиб кетиши) ёки мақсадга мувофиқ эмаслиги (масалан, судланган шахснинг чин қўнғилдан пушаймон бўлиши) билан белгилаб берилишини тушунтиради [3]. Бошқ аолимлар ҳам ушбу масала ўз муносабатини билдириб, жазодан озод қилиш деганда шахсни жиноят содир этишда айбли деб топиш билан биргаликда, уни содир этган жинояти учун қонунда назарда тутилган ҳолатларда жазолашдан воз кечишни тушунишимиз лозим, деб ҳисоблашади [4].

Ўзбекистон аввал рус империяси ва сўнгра 70 йилга яқин муддат давомида СССР, яъни совет давлатлари иттифоқида бўлгани, қонунчилигимизга ҳам унинг таъсири юқори бўлганидан далолат беради. Ўзбекистон тарихида илк Жиноят кодексининг қабул қилинишига ҳам 1924 йил 31 октябрда “СССР давлатлари жиноят қонунчилиги асослари”нинг қабул қилиниши асос бўлиб, 1926 йилд 16 июнда Ўз.ССР Жиноят кодексларининг қабул қилинишига хизмат қилди.

СССР давлатлари жиноят қонунчилиги асосларида жиноят, улар учун қўлланиши мумкин бўлган таъсир чоралари назарда тутилиб, унинг 38-моддасида ижтимоий ҳимоя чораларига ҳукм қилинган маҳкумлар тузалиш йўлига ўтган бўлсалар, жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиниши мумкинлигини назарда тутарди. Бу суд томонидан маҳкумни жазодан тўлиқ озод қилиш ёки уни енгилроқ турдаги ижтимоий ҳимоя чораларига алмаштиришда ифодаланган. Мазкур қоида 1926 йилги Ўз.ССР ЖКнинг 54-моддасида ўз аксини топди. Унга кўра муддатли ижтимоий ҳимоя чорасига ҳукм этилган ва ўзларини тузалганлигини кўрсатган шахслар ҳукм этилган ижтимоий ҳимоя чорасидан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиниши мумкин. Муддатидан илгари шартли озод қилиш ижтимоий ҳимоя чорасидан тўлиқ воз кечиш ёки уни енгилроқ бошқа ижтимоий мудофаа чораси билан алмаштиришда ифодаланган.

1928 йил 26 мартда “Жазолаш сиёсати ва озодликдан маҳрум қилиш жойлари ҳолати тўғрисида”ги Қарор қабул қилиниши билан жазонинг қаттиқлигини кучайтириш, табақавийлик тамойилига кўра иш кунларини ҳисоблашда чекловлар юзага келди. Ушбу қарорда келиб чиқиб давлатга қарши жиноят содир қилган шахсларга нисбатан муддатидан илгари шартли озод қилишни қўлланиши тўхтатилди.

Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш такомиллашиб борди. 1929 йил 6 ноябрда “СССР давлатлари жиноят қонунчилиги асослари”нинг 13, 18, 22, 38-моддаларига ўзгартириш киритилиши кейинчалик иттифоқдош республикалар жиноят кодексига ҳам ўзгартириш киритишга сабаб бўлди. Унга кўра муддатидан илгари шартли озод қилиш учун асос бўлувчи ижтимоий ҳимоя чорасини амалда ўталган қисми, суд томонидан тайинланган жазонинг учдан икки қисмидан кам бўлмаслиги белгиланди.

Озодликдан маҳрум қилишни меҳнат лагерларида ўтаётганларни муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш маҳкумни ўша лагер ҳудудига озодликдан маҳрум қилишнинг қолган қисмини ўташ учун кўчириш шаклида татбиқ қилинган.

1930 йилларнинг охири ва 50 йилларнинг бошига қадар собиқ иттифоқ давлатлари ҳудудида тоталитар сиёсий тузумдаги ўзгаришлар натижасида жиноят қонунининг амалда қўлланиши деярли эътибордан четда қолиб, жазони ижро этиш масалалари қонун ости ҳужжатлар билан, суд ҳокимияти эса, Махсус Йиғилишларга ўзгартирилди [5]. Маҳкумларнинг жазони ижро этиш муассасаларидаги меҳнатидадан максимал даражада фойдаланиш мақсадида жазодан муддатидан илгари шартли озод қилиш босқичма-босқич қисқартириб борилган. Бу чораларнинг барчаси жазони қўллашдан кўзланган мақсадга эришилишида ўзининг салбий оқибатларини кўрсатди, маҳкумларни тузалиш йўлига ўтишга бўлган интилишларини сусайтирди, оммавий норозиликлар, иш ташлашларга сабаб бўлди.

Юзага келган вазият орадан тўққиз ой ўтиб амалда бекор қилинган жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишни қайта тикланишига сабаб бўлди. Лекин жазодан озод қилиш тартиби анча қийинлаштирилиб, бунинг учун махсус бўлимнинг розилиги ва махсус йиғилиш қарори талаб этилиши белгиланди. Натижада ушбу даврлар оралиғида жазони ижро этиш муассасалари олдида турган маҳкумни тарбиялаш ва янги жиноят содир этилишини олдини олиш каби вазифаларининг амалда бажарилиши

таъминланмай қолди. И.Д.Перлов айтганидек, мазкур институтнинг бекор қилиниши маҳкумларнинг ҳуқуқларини жиддий равишда чеклаб, уларнинг тезроқ тузалишга бўлган интилишини сусайтирди [6].

Собиқ иттифоқ ҳудудида сиёсий вазиятнинг ўзгариши билан такомиллашган, замон талабларига жавоб берувчи жиноят қонунини қабул қилиш зарурати юзага келди. 1959 йилда “СССР ва иттифоқдош республикалар жиноят қонунчилигининг асослари” қабул қилинди. Ушбу ҳужжат асосида 1959 йил 21 майда ЎзССР Жиноят кодекси ҳам янги таҳрирда қабул қилинди. Юқоридаги ҳужжатнинг 44-моддасига кўра жазонинг 1/2 қисмини амалда ўтаган ёки давлатга қарши ўта оғир ва бошқа оғир жиноятлари учун судланганлар жазонинг камида 2/3 қисмини амалда ўтагандан сўнг жазодан муддатидан илгари шартли озод қилиниши белгиланди. Маҳкумни жазодан озод қилиш учун маҳкум намунали ҳулқ-атворда ва меҳнатга ҳалол муносабатда бўлиши талаб этилган. Келтирилган мезонлар мажбурий бўлиб, суд икки юридик фактга – формал ва моддий – асосан маҳкумни жазодан муддатидан илгари шартли озод қилиши мумкин эди. Ута хавфли рецидивистларга нисбатан қўллаш учун махсус шартлар назарда тутилган. Вояга етмаганларга ҳам жазонинг камида 1/3 қисмини амалда ўтагач муддатидан илгари шартли озод қилиш ёки жазони енгилроғи билан алмаштириш қўлланилган. Агар жазодан озод қилиш вақтига келиб вояга етган бўлса муддатидан илгари муайян шарт билан, агар вояга етмаган бўлса муддатидан илгари ҳеч қандан шартсиз озод қилинган. Шу билан бирга иш кунларини ҳисоблаш қоидалари ҳам муддатидан илгари жавобгарликдан озод қилишга боғлиқ бўлиб, жазонинг 1/2 қисми ўталгандан кейин маҳкумнинг тузалганлик даражасига қараб қўлланилган.

Жазодан муддатидан илгари шартли озод қилишнинг соддалаштирилиши кўпроқ тарбиявий аҳамият касб этиб, маҳкумни меҳнатга ҳалол муносабатда бўлиш ва намунали ҳулқ-атвори билан ўзини тузалиш йўлига ўтганини исботлашга мажбур эта бошлади [7].

СССР Олий Кенгаши Президиумининг 1962 йил 4 апрелдаги “СССР ва иттифоқдош республикалар жиноят қонунчилигининг асосларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги қарори билан жазодан муддатидан илгари озод қилишда маҳкумларнинг айрим тоифаларига чекловлар белгиланди. Натижада давлатга қарши ўта хавфли жиноят содир этганлар, жазони ижро этиш муассасалари фаолиятини издан чиқарувчи ҳаракатларни содир қилганлар, бандитизм, валюта қимматликларини сохталаштириш, валюта операцияларини амалга ошириш тартибини бузиш, давлат ва жамият мулкани талон-торож қилиш, прорахўрлик, оғирлаштирувчи ҳолатларда халқ посбони ёки ички ишлар ходими ҳаётига тажовуз қилиш каби жиноятларни содир қилганларга нисбатан ушбу институтни қўллаб жазодан озод қилиш таъқиқланди [8].

Амалиётда алоҳида тоифадаги маҳкумларни ахлоқ тузатиш муассасаларидан халқ хўжалиги корхоналарида соғлиқ учун зарарли бўлган ишларга жалб қилиш орқали муддатидан илгари шартли озод қилиш кенг қўлланила бошланди. Лекин ўша даврда муддатидан илгари шартли озод қилишнинг амалдаги тартибини такомиллаштириш заруратини амалиёт кўрсатаётганини қатор олимлар қайд эта бошлашди. Хусусан, жиноят ҳуқуқига оид адабиётларда шартли озод қилинган маҳкум синови муддати давомида бир турдаги ёки ижтимоий хавфи юқори бўлмаган жиноят содир этса, озод қилиш бекор қилиниши ҳақидаги қоидани жиноят қонунидан чиқариш масаласи кўтарилди, чунки бу судлар томонидан қонунни қўллаш амалиётида муаммоларни келтириб чиқарар эди.

1969 йил 11 июлда “СССР ва иттифоқдош республикалар жиноят қонунчилигининг асосларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида”ги қонунига мувофиқ янги 44¹-модда киритилди. Ушбу қонун асосида 1970 йил 29 январда Ўз.ССР Жиноят кодексига 50¹-модда киритилди. Янги моддага кўра муддатидан илгари шартли озод қилиш суд томонидан белгиланган жазодан муддатидан илгари озод қилинган ёки шартли меҳнатга жалб қилган ҳолда жазодан муддатидан илгари озод этилган ва шунингдек ушбу нормада кўрсатилган қатор жиноятларни содир этганларга нисбатан жазодан муддатидан илгари шартли озод қилиш таъқиқланди.

Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Раёсатининг 1977 йил 31 мартдаги Фармонида кўра озодликдан маҳрум этиш жойларида жазони ўтаётган, унингдек, манзил-колонияларда жазони ўтаётган меҳнатга қобилиятли вояга етган шахслар,

башарти бундай шахсларни жамиятдан ажратиб қўймаган ҳолда, лекин устидан назорат қилиш амалга оширилган шароитда уларни бундан буён тузатиш ва қайта тарбиялаш имконияти бўлса, маҳкумни озодликдан маҳрум этиш жойларидан шартли равишда озод қилиб, ҳукмни ижро этувчи органлар белгилайдиган жойларда меҳнатга жалб қилиш чораси қўлланилиши белгиланди.

Лекин мазкур рағбатлантирувчи норманинг амалий аҳамияти юқори бўлмади, чунки ўша даврда меҳнатга мажбуран жалб қилиш озодликдан маҳрум қилиш жазосини ўташга нисбатан оғир бўлган.

Юқоридаги қонун билан ЖК 50, 50¹-моддаларига ҳам ўзгартишлар киритилди, айнан, муддатидан илгари шартли озод қилишни қўллаш имконияти анча кенгайтирилди. Алоҳида хавфли рецидивистларга, давлатга қарши алоҳида хавфли жиноят содир қилган шахсга, оғирлаштирувчи ҳолатларда қасддан одам ўлдириш жиноятини содир қилган шахсга, ўлим жазоси авф этиш ёки амнистия тартибида озодликдан маҳрум қилиш билан алмаштирилган шахсга нисбатангина шартли озод қилиш қўлланиши истисно этилиб, ушбу шахслар доирасига кирмаган, оғир жинояти учун судланган, илгари бир неча бор судланган шахслар жазонинг 3/4 қисмини ўтагач жазодан озод қилиниши мумкинлиги белгиланди.

Лекин кейинчалик бу институтни қўллаш доираси қисқариб борди. 1982 йил 31 декабрда ЖКнинг 50¹-моддаси 5, 6-бандлар билан тўлдирилди. Унга кўра қасддан қилган жинояти учун илгари икки марттадан кўпроқ озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган шахсни, башарти илгари қилган жинояти учун судланганлиги олиб ташланмаган ёки қонунда белгиланган тартибда бекор қилинмаган бўлса, суд томонидан белгиланган жазони шартли равишда муддатидан аввал ёки шартли равишда меҳнатга жалб этган ҳолда ўташ муддатини тўлиқ ўтаб бўлгунга қадар озодликдан маҳрум қилиш жойидан озод этилган ва жазонинг ўталмаган қисми давомида ёки мажбуран ишлаб бериш муддатида яна қайта қасддан жиноят содир қилган шахсларни муддатидан илгари шартли озод қилиш таъқиқланди.

Шунингдек, 1985 йил 28 августда яна бир бор ЖК 50¹-модда ўзгартирилиб 3-банди янги таҳрирда баён этилди: бандитизм, босқинчилик, қасддан одам ўлдириш, оғирлаштирувчи ҳолатларда баданга оғир шикаст етказиш, номусга тегишнинг оғир оқибатларга сабаб бўлиши, милиция ходимлари ҳаётига тажовуз қилиш, ўта беҳаёлик билан қилинган безорилик, ўқ отар қуроллар, ўқ-дорилар ёки портловчи моддаларни талон-торож қилганлик гиёвандлик воситаларини босқинчилик йўли билан, шунингдек кўп миқдорда талон-торож қилганлик учун ҳукм қилинганларни муддатидан илгари шартли озод қилиш рад этилди.

Жазодан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш тартиби ҳам жиноят қонунда назарда тутилди. Унга кўра маҳкум жазони ўтаётган жойдаги суд томонидан, жазони ижро этувчи орган билан халқ депутатлари маҳаллий Кенгашининг ижроия комитети ҳузуридаги кузатув комиссияси биргаликда берган тавсифномасига асосан, шартли равишда озодликдан маҳрум қилиниб меҳнатга мажбуран жалб этилган шахсга нисбатан эса, шунингдек маҳкум ишлаётган жойдаги маъмурият билан жамоат ташкилоти тақдимномасига биноан интизом батальонида жазони ўтаётган шахсга нисбатан эса, интизом батальони қўмондонлигининг тақдимномасига биноан қўлланилган.

Шунингдек, муддатидан илгари шартли озод қилиш асосий жазолардан ташқари қўшимча жазоларга нисбатан ҳам қўлланиши мумкинлиги назарда тутилган. Ўз.ССР Жиноят кодекси 50-модда 7-қисмига кўра маҳкум жазодан шартли равишда муддатидан илгари озод қилинган ёки унга берилган жазо енгилроқ жазо билан алмаштирилган тақдирда у сургун, бадарға қилиш тариқасидаги, муайян лавозимни эгаллаш ёки муайян фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқидан маҳрум қилиш тариқасидаги қўшимча жазолардан ҳам озод қилиниши мумкин эди.

Ўз.ССР Жиноят кодексининг яна бир ўзига хос жиҳати шунда эдики, муддатидан илгари шартли озод қилинган шахсларга жазонинг ўталмай қолган қисми давомида амал қилиши лозим бўлган шартлар назарда тутилмаган. Фақатгина жазодан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш чорасини қўлланаётган шахсни суд муайян меҳнат жамоасининг ризилиги олиб, унинг хулқ-атворини суд томонидан белгиланган жазони

ўталмаган қисми давомида кузатиб туриш ва шундай шахс билан тарбиявий иш олиб бориш мажбуриятини юклаши мумкин бўлган.

Демак, собиқ иттифоқ даврида Ўзбекистон ССР Жиноят кодекси репрессиив сиёсатга асосланган бўлиб, секин асталик билан инсониятни инсонийлаштириш сиёсати олиб борилган [9].

Мамлакатимиз мустақилликни қўлга киритгач ўз тараққиёт йўлимизни, ривожланишнинг ўзбек моделини танлаб олдик. Натижада ўзимизнинг миллий ҳуқуқ тизимимизни демократия талаблари, фуқаролик жамиятини қуришнинг асослари, умумэтироф этган нормаларга асосланиб, тарихий, миллий ананаларимиздан келиб чиқиб ишлаб чиқиш зарурати юзага келди. Ва 1994 йил 22 сентябрда Ўзбекистон Республикасининг янги, юқорида кўрсатилган кодекслардан фарқ қилувчи Жиноят кодекси қабул қилинди.

Ушбу Кодексга мувофиқ ашаддий ва оддий жиноятчиларни жавобгарлиги дифференциялаштирилган ҳолда жиноий жавобгарлик ва жазодан озод қилишнинг янги турлари киритилди [10]. Жиноят кодексида жазодан озод қилиш алоҳида 13-бобда назарда тутилиб, 1959 йилги ЖКдан фақрли равишда жазодан муддатидан илгари шартли озод қилиш (73-модда) ва жазони енгилроғи билан алмаштириш (74-модда) алоҳида нормаларда назарда тутилди.

Унга кўра муддатидан илгари шартли озод қилиш қўлланиши мумкин бўлган жазо турлари ҳам ўзгариб, озодликдан маҳрум қилиш, интизомий қисмга жўнатиш, хизмат бўйича чеклаш ёки ахлоқ тузатиш ишларига ҳукм қилинган шахсларга нисбатан жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш қўлланиши мумкин. Шунингдек қўшимча жазодан ҳам озод қилиш қўлланиши мумкин.

Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш ушбу модданинг биринчи қисмида кўрсатилган жазо турлари учун ўрнатилган тартиб-қоида талабларини бажарган ва меҳнатга ҳалол муносабатда бўлган маҳкумга нисбатан қўлланилади.

Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилиш юқорида кўрсатилган жазо турлари учун ўрнатилган тартиб-қоида талабларини бажарган ва меҳнатга ҳалол муносабатда бўлган маҳкумга нисбатан қўлланилади.

Шунингдек, муддатидан илгари шартли озод қилиш қўлланиши мумкин бўлмаган шахслар доираси ҳам анча қисқартирилди. Ўзбекистон Республикасининг 2007 йил 24 сентябридаги ЎРҚ–115-сон Қонунига кўра “гиёвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни контрабанда қилиш, шунингдек гиёвандлик воситалари ёки психотроп моддаларни озгинадан кўпроқ миқдорда ғайриқонуний равишда сотиш учун ҳукм қилинганлар”га ҳам жазодан озод қилишнинг мазкур турини қўллашга рухсат берилди.

Жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилишнинг тарихини ўрганиш қуйидаги хулосаларга имкон беради:

– жазодан озод қилишнинг мазкур тури жиноят қонунчилигимиз тарихидаги 1926, 1959, 1994 йиллардаги Жиноят кодексларининг барчасида назарда тутилган;

– барча даврларда жазони ўташдан муддатидан илгари шартли озод қилиш учун жазонинг амалда ўталган қисми ва маҳкумнинг меҳнатга ҳалол муносабатда бўлиши ва тузалиш йўлига ўтган бўлиши талаб этилган;

– жазодан озод қилиш судлар томонидан жазони ижро этувчи муассаса тақдимномасига кўра амалга оширилган;

– жазодан озод қилиш қўлланиши мумкин бўлган шахслар доираси турли вақтларда давлатдаги сиёсат, мавжуд вазиятдан келиб чиқиб ўзгариб борган.

Иқтибослар/Сноски/References::

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ–4947-сон “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 майдаги ПҚ–3723-сонли “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилиги тизимини тубдан такомиллаштириш чоратадбирлари тўғрисида”ги Қарори. Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси,

15.05.2018 й., 07/18/3723/1225-сон, 01.10.2018 й., 06/18/5547/1975-сон.

3. Rustambayev M.X. O'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Tom 2. Jazo haqida ta'limot. Darslik. 2-nashr, to'ldirilgan va qayta ishlangan – T.:O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti, 2018. B. 197.

4. Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм: Дарслик. (Тўлдирилган ва қайта ишланган иккинчи нашри/Р.Кабулов, А.Отажонов ва бошқ.; Масъул муҳаррир Ш.Т.Икрамов. – Т.: Ўзб. Респ. ИИВ Акад., 2012. Б.398.

5. Постановление ВЦИК и СНК СССР от 15 нояб. 1934 // СЗ СССР, 1934. – № 40.

6. Перлов И. Д. Исполнение приговора. – М., 1963. – С. 100.

7. Уголовно-исполнительное право: Учебник. – М., 1997. – С. 184

8. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1962. – № 14.

9. Ботиров Ф.К. Ўзбекистон Республикаси Жиноят қонунчилигини либераллаштиришнинг асоси сифатида инсонпарварлик принципининг амалга оширилиши: 12.00.08- Жиноят ҳуқуқи ва криминология; жиноят-ижроия ҳуқуқи йўналиши бўйича ю.ф.н. илмий дар. олиш учун ёзилган диссертация. –Тошкент: 2006, -Б.54.

10. Нарбутаев Э.Х. Об основных принципиальных положениях, реализуемых в ходе судебно – правовой реформы // Давлат ва ҳуқуқ. 2003. №2(14). -С. 44-45.